

Marius Daniel PLEȘOIU*

**CONSUMUL PRODUSELOR DE IGIENĂ DIN
ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLELE XVI-XIX**

***The Consumption of the hygiene products
in the Romanian Principalities during
the 16th to the 19th centuries***

Abstract: *The cultural consumption represents an actual concept within the Western historiographical debate, enlarged by its resemblances, which can be applied to different eras and territories, thus offering a rich and also a fresh analytical spectre, one that continues to develop, as well as incorporates various perspectives in a permanent development regarding the historical retrospection through recent researches and debates. This present article focuses upon such a recent debate, analysing a different matter, i.e the hygiene-product consumption as well as their destination, ritual and casual use in the Romanian countries in a time span of 300 years. The challenge was proven to be the complexity of the topic as well as the scientific aim for the completion of moments, mentalities, customs, policies, and legislative framework, all gathered in order to explain the social changes and behaviours, from the restrained debate focused on products, to a complete view of state particularities regarded through the resemblances of habits.*

To conclude and let the reader draw his/her own conclusions, this basic and seemingly simple study about elitist products, as well as their origins and merchandise – that points to the field of economic history –, to the domestic need for hygiene, with its health reasons and determinations, from products regarded as prestigious goods to their internal manufacture and use, will reveal how the Western, as well as Eastern consumption items, were imported and adapted to the practical traditions, how their use was or was not maintained and, mostly, how they drew the living standards to the rise of modernity on this side of Europe.

Keywords: *cultural consumption, hygiene, health measures, domestic policies, Romanian Principalities.*

* Ph.D. Candidate, University of Bucharest, Faculty of History, Bucharest, Romania.

Date submitted: 07 February 2016

Revised version submitted: 13 March 2016

Accepted: 12 June 2016

* * *

Igiena ca artă, bazată pe rutină, pe experiență, este veche de mii de ani, dând naștere numeroaselor prescripții religioase și administrative care au avut menirea de a apăra atât sănătatea individuală cât și pe cea colectivă. Igiena ca știință aparține secolului al XIX-lea, ea dezvoltându-se mai ales după introducerea experimentului în igienă. Ca în alte țări civilizate și la noi această știință s-a dezvoltat treptat ocupând deja la începutul secolului al XIX-lea un loc în administrația publică. Igiena nu este o știință pură, care se studiază numai pentru stabilirea unor adevăruri, unor legi științifice; ea este o știință aplicată pe care nu o poate ignora nici administratorul, nici economistul, nici dascălul și nici omul de stat.

Probleme cu igiena s-au înregistrat în întreaga Europă. Doar boierii au învățat în timp câteva noțiuni despre acest aspect. În spațiul românesc abia de prin secolele XIV - XV avem acest lucru. Înaintea acestei perioade igiena se afla într-o stare precară, care a debutat cu declinul fostului Imperiu Roman, fapt ce a condus la transformarea băilor publice în locuri de desfrâu. Din această pricină, Biserica a distrus băile publice pentru că le considerare locuri de cădere în păcat, susținând că le închide pentru a nu mai exista noțiunea de desfrâu. Însă, odată cu dispariția acestor băi publice a dispărut și noțiunea de igienă.

În mediul rural al spațiului românesc lucrurile stăteau dramatic. Țăranul se spăla efectiv o dată pe an, vara, la râu și nu folosea săpunul sau apa caldă. În plus, îmbrăcămintea lui era mizeră, iar albiturile, cămășile și ițarii nu le spăla niciodată. Baie caldă generală, în spațiul de locuit, nu făceau niciodată, nici femeile și nici bărbații, iar spălatul pe cap era doar în situații excepționale și, atunci, doar unii făceau acest lucru.

Putem deduce foarte simplu în ce stare de igienă se afla pielea țăranului român, „*un strat de murdărie stând întotdeauna pe dânsa*”, după cum afirma în 1896 medicul Constantin Popescu. În același an, Constantin Baier afirma că „*țăranul român nu se teme de gunoaie, din contră, el crede că sunt priincioase sănătății, și de aceea nu se îngrijește să le îndepărteze dinaintea casei*”.

Și în privința spațiului de locuit lucrurile stăteau cam la fel. Dacă vara nu era o problemă, pe perioada iernii era cu adevărat dificil. În foarte multe zone de câmpie, modul de încălzire al casei se făcea cu ceea ce numește *tizic*, o balegă uscată care se băga în sobe și crea condiții foarte nesănătoase în încăperi. Există totuși o preocupare de igienizare a spațiului de locuit din partea femeilor, în sensul că ele scoteau tot, spălau, văruiau și lipeau pe jos. Dacă pereții erau de lemn se spălau cu leșie, însă dacă locuința era de pământ sau din paiantă se văruiau. Spațiul se igieniza astfel la un interval de cinci, șase luni, de marile sărbători.

În ceea ce privește obiceiurile igienice ale boierilor avem unele mărturii lăsate de secretarul florentin de la Curtea Domnitorului Constantin Brâncoveanu, Anton Maria del Chiaro, care, în urma călătoriei din 1709 din Țara Românească, observase că „*valahii detestă obiceiul de a ține în casă vase pentru necesități de noapte și, în toiu iernii, se duc la locul comun, situat departe la extremitatea clădirii*”¹. Spre acest loc s-a îndreptat în zorii unei zile boierul Iordache Stavarache cu un „ibric de apă în mână”, supravegheat de cihodarul care venise să-l aresteze, dar vicleanul fanariot – scria un cronicar – „*au încuiet ușa umblătorii pe dinăuntru*” și „*au ieșit pe fereastră*”, scăpând de urmăritori². Banal în sine episodul ne ajută să ne imaginăm astfel un element din anexele unei locuințe din veacul al XVIII-lea.

Tot secretarul florentin del Chiaro observase că „*valahii își îmbăiau copiii zilnic până la vârsta de șapte, opt ani. Doica nu uita să facă copilului negru pe frunte contra deochiului*”. Mai mult, el constata că prin odăile caselor „*sunt împrăștiate ierburi mirositoare ca pelin, jares, mintă, cimbru și alte ierburi, care împrăștie un miros plăcut și sănătos*”. Lui del Chiaro nu i-a scăpat nici obiceiul boierilor, post festum, și anume *spălatul pe dinți*. El menționa obiceiul la încheierea meselor boierești.

Sfaturile pe care Vasile Ghergheli de-Ciocotiș le publica în 1819 arătau grija ce exista în acest sens: „*altă mijlocire mai bună de a curăța dinții, spălându-i după datina cuvioasă, nu este decât a arde o bucată de coajă de pâine și, zdrobind-o foarte mărunțel, cu pulverea aceea a se freca și a se spăla pe dinți*”³. Alt îndemn sugerează și preocuparea spălării pe dinți după cele trei mese, dimineața, după prânz și seara, indicându-se comportamentul igienic înscris în obiceiurile lumii moderne.

Tot despre obiceiurile igienice ale boierilor scria și cronicarul Radu Rosetti, acesta amintindu-și că „*boierii care se culcau noaptea la ore înaintate se trezeau târziu*”. După ce *!faceau ochi, înainte de a se spăla și a se îmbrăca, se așezau turcește pe pat și i se aduceau dulceți și apă, urmate îndată de cafeaua turcească. Apoi, veneau ciubucele aduse de ciubucciul curții sau de feciorii lui particulari, aprinse gata, cu << căimac cât un stoc de fân >>, pe deasupra bucății de iască aprinse*”⁴. Același memorialist se referea și la toaleta matinală a boierului: „*Unul dintre slujitori intră în camera stăpânului cu prosopul atârnat de umăr, cu un lighean de alamă galbenă și cu un ibric în mâini. În urma sa o țigancă sau un țigan aducea o cofă cu apă: ligheanul se așeza pe un scaun, ibricul se umplea cu apă din cofă, feciorul dădea în mâna boierului o bucată rotundă de sopon turcesc mirosind a mosc (...) și boierul venea ca să-i toarne feciorul apă pe mâini pe care le spăla, apoi își spăla cu ele obrazul. Cei mai civilizați dintre ei*

¹ Lemny 1990: 36.

² Lemny 1990: 37.

³ Lemny 1990: 66.

⁴ Lemny 1990: 67.

mai scoteau dintr-o cutie o perie de dinți și un instrument alcătuit dintr-o felioară largă de mai puțin de un deget și lung cam de o șchioapă, de argint sau de balenă, cu mânere mici de aceeași materie, cu care își rădeau limba”.

Un loc esențial printre produsele de igienă folosite de boieri și ocazional, de către țărani, îl ocupa **săpunul**. În mare parte era importat din Rusia, țară pentru care, din 1827, Țările Române posedau un tarif vamal de 3% din valoarea totală a mărfii. Începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, săpunul începe să fie menționat sub diferite soiuri, cantități, calități și prețuri.

De exemplu, la 27 decembrie 1792, Alexandru Constantin Moruzi, voievodul Moldovei, întărește *nartul* întocmit de boierii divanați după care urma să se vândă în orașul Iași articole de băcălii, ciubotari groși, mungii, cizmari, săpunul fiind împărțit în două categorii – „oca sopun bun – 1 leu” și „oca sopun prost de țară – 19 parale”⁵. De asemenea, săpunul apare menționat și într-o sumedenie de *table de vămuiri*, cum ar fi cea din luna mai 1825, la Burdujeni, în care „*Marcu Romașcanu transportă treizeci bucăți săpun prost nevămuit*”⁶. De asemenea, în tabla vămuirii de la 1 august 1825 apar mai mulți negustori care transportă diferite mărfuri, printre care și săpun, în cantități, calități și prețuri diferite, după cum urmează: „*negustorul Cozma duce la Bârlad două căruțe (...) cu 40 ocale săpun, nevămuit, la prețul de 2 Lei/ocaua*”⁷; „*negustorul Smil Jidovu duce la Botoșani în data de 4 august „un car (...) cu 36 ocale săpun ordinar, nevămuit la prețul de un 1,20 Lei/ocaua*”⁸; „*pe 5 august negustorul Herșcu Jidovu duce la Cașan (...) 10 ocale săpun nevămuit, la prețul de 2 Lei/ocaua*”⁹; „*pe 7 august negustorul Constandin transportă la Târgul Ognii 2 care cu (...) 21 ocale săpun bun, nevămuit, la prețul de 2,5 Lei/ocaua*”¹⁰; iar în zilele de 11 august și respectiv 18 august negustorul Gheorghii Băcalu transportă la Focșani un car cu „(...) 55 ocale săpun la prețul de 2 Lei/ocaua”¹¹ și Isacu Frencu duce la Herța un car cu „(...) 50 ocale săpun la 1,3 Lei/ocaua”¹².

În statistica vamală mai apar menționate și alte produse de igienă personală, mărturie stând tabla vămuirii din 1 februarie 1825, în care apare menționat la 11 februarie *Leiba Herman* care „*au scos din cordon pentru Moldova (...) 1 țuțu scarpî ordinar*” la prețul de 18 Lei, „*țuțu cheptin di cap*

⁵ Furnică 1931: 252.

⁶ Furnică 1931: 308.

⁷ Furnică 1931: 309.

⁸ Furnică 1931: 310.

⁹ Furnică 1931: 311.

¹⁰ Furnică 1931: 311.

¹¹ Furnică 1931: 312.

¹² Furnică 1931: 313.

ordinar” la prețul de 20 Lei și „3 țuțuri cheptănași mici di zulufi”¹³ la prețul de 18 Lei.

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea săpunurile au o tendință de diversificare, fapt atestat de *nartul* general dat în data de 3 aprilie 1793, de domnitorul Alexandru Moruzi în care apar „(...) săpunulu taraboulu” la prețul de 1 taler, „*cel de Crita și Ismir*” la prețul de 108 bani și „*săpunul de țară*”, care putea fi cumpărat pentru suma de 54 bani/ocaua.

La începutul secolului al XIX-lea necesarul de săpun în spațiul românesc nu va mai fi asigurat doar din import, ci începe să fie produs și în zona Moldovei, mărturie stând *Inventariul materialelor aflate în fabrica candelilor și sopunului de Moldavia*¹⁴ din 20 mai 1843, unde apare cantitatea de „4.553 ocale sopon” la prețul de 2 Lei/ocaua, rezultând astfel, suma de 11.382 Lei și 20 de parale. Tot în zona Moldovei, alături de celelalte mărfuri apare menționat și săpunul în *Bilanțul navigațiunii Portului Brăila pe Dunăre* în cursul lunii mai 1836.

După cum am spus, la începutul secolului al XIX-lea producția de săpun intră într-un ritm ascendent, ajungând un meșteșug de sine stătător, recunoscut ca celelalte bresle, iar în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti, săpunăritul din București și din cele 17 județe este impozitat cu 1 ban pentru „*fiece oca de săponu*”¹⁵. Impozitul se referea la toți cei care lucrau săpunul cu cherhanale¹⁶.

Tot la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea se emit *pitacurile* domnești ce conțineau măsuri edilitare de curățenie și igienă colectivă. Astfel întâlnim pitacul din 22 august 1782 adresat agăi și spătarilor – „*ca să dea învățatură cu zapcii tuturoru să-și măturile coșurile și fieși-care să aibă puțină cu apă dinaintea prăvăliei seu acasă. Să se măture coșurile și să fie apă și fără de voia proprietariloru*”¹⁷. Un alt pitac este cel al lui Vel Spătaru ce cuprindea reguli de rânire și curățire a podurilor de către cei cu prăvălii și cu case: „*fîindu-că din necurățirea și nerănitulu poduriloru, nu numai tină și noroiu se face prin ulițe de nu pote îmbla norodulu, ci și poduriloru, cari se făcu cu atâta cheltuială și trudă, li se pricinuesce putregiune și se strică în scurtă vreme, stându asupră-le noroiulu și tina. Care acestu lucru multu trebuinciosu, iată după orânduiala ce vedemu Domnia mea din condicele Divanului că au fostu și mai nainte, poruncimu d-le să dai în scire tuturoru deobște din ținutulu părței spătăresci, ca fie-care, dinaintea casei, prăvăliei seu a curței sale să aibă a râni și a curăța tina totu-d'a-una nelipsitu, ca să fie podulu pururi curățatu și după acesta a da strașnică poruncă zapciiilor să porte de grijă peste totă vremea, ca să silească pre fie-care și pre toți deobște a curăța*

¹³ Furnică 1931: 304.

¹⁴ Furnică 1931: 419.

¹⁵ Urechia 1902a: 114.

¹⁶ Urechia 1902a: 114.

¹⁷ Urechia 1902a: 289.

podulu cât ține fața casei, a curței și a prăvăliei lui, pentru că de vomu vede iarăși podurile nerânite, totă vina vomu da-o asupra d-tale, pentru purtare de grijă¹⁸”.

În timpul Domnitorului Caragea nu se iau măsuri de igienă deosebite cu excepția măsurii „de oprire la otrăvurile să se mai vândă aiurea decât la spițerii”¹⁹ și o măsură referitoare la venitul Spitalului Sfântul Pantelimon.

Și în timpul epidemiei de ciumă izbucnită în spațiul românesc, întâlnim măsuri de igienizare atât a spațiului public cât și a celui privat, primul act în acest sens fiind în timpul domniei lui Alexandru Constantin Moruzi, mai precis 4 martie 1793. Documentul cuprindea instrucțiunile Domnului către ispravnicii de Olt, cu privire la măsurile ce trebuiau luate pentru combaterea bolii izbucnite în satele Floru și Tâmpeni: „izolarea celor molipsiți așezându-i în colibe cu străji de jur împrejur ca să nu comunice cu cei sănătoși. Hrana era compusă din pâine, linte, oțet, usturoi, chiar și cei sănătoși din casa unde apăruse boala trebuiau ținuți într-un lazaret, să nu intre în casele lor decât după o nouă dezinfectare, prin spălare, afumare cu pucioasă și cu păcură”. Ca o măsură suplimentară banii trebuiau „trași în oțet”. Domnitorul cerea raportul săptămânal cu privire la evoluția bolii.

La scurt timp după epidemia de ciumă este organizată la Iași, printr-o *anaforă* dată la 20 august 1814, *Casa doctorilor*, fiind condusă de doi boieri. Această epitropie specială era dotată cu venituri provenite din „*lefile ce se dădeau la Casa Răsurilor, din venitul fabricii de huscă, înființată în 1813*”, iar din 1814 „*primesc venitul harabagealîcului de Galați*”²⁰.

Aceste *iraturi* serveau pentru plata a doi doctori, un *gerah* (chirurg) și mai multe moașe. Casa doctorilor era la finele anilor 1813 în deficit cu suma de 8.000 lei, iar în 1814, an când se definitivează organizarea acesteia, prin introducerea *gerahului*, deficitul sporește la 12.000 lei. Și Spitalul Sfântul Spiridon primește de la domnitorul Calimach, ca ajutor, venitul „*cântăritului din ținuturi și din sate*”.

Și în zona Transilvaniei întâlnim medici certificați ce purtau numele de *physicus*. La jumătatea secolului al XVII-lea este atestată o farmacie ce a existat în timpul lui Gheorghe Rakoczi al II-lea. Dar, abia în 1751-1752 este atestată documentar prima farmacie din zona Alba-Iulia. În această perioadă sănătatea populației reprezenta o grijă continuă a Bisericii, motivul fiind unul lesne de înțeles și anume, nevoia ca aceștia să muncească pentru a-și putea plăti dările. Preoții aveau un rol important în propovăduirea normelor de igienă și li se cerea să monitorizeze sănătatea credincioșilor și să anunțe eventualele epidemii. În cazul izbucnirii vreuneia ei erau obligați să verifice starea de sănătate a copiilor la clasă și să anunțe

¹⁸ Urechia 1902a: 292.

¹⁹ Urechia 1902a: 295.

²⁰ Urechia 1902b: 369.

medicul dacă li se părea ceva suspect. Nici învățătorul nu scăpa acestui control. Demn de menționat este prezența registrelor de stare civilă în care apărea și o rubrică care certifica dacă pruncul a fost „altuit” sau nu, dată fiind mortalitatea infantilă foarte ridicată. Tot preoții erau cei care încercau să-i convingă pe credincioși să apeleze la serviciile medicului sau ale moașelor calificate.

În altă ordine de idei, în spațiul românesc *apa potabilă* continua să fie o „marfă” căutată ce se vindea până și în cârciumi, după cum avem exemplul lui Grigoraș Năfrămuță din Iași, care aducea „*apă de Strungă de câte două ori pe săptămână*”²¹. Răspunzând acestei nevoi câțiva domni au îmbogățit peisajul orașului, vorbim de perioada secolelor XVIII-XIX, cu cișmele frumos împodobite. Avem exemplul cișmelei situate în partea dreaptă a intrării de la Mănăstirea Sfântul Spiridon din Iași, cișmea unde, cine se apropia însetat, putea să citească, dacă știa limba greacă, în amintirea ctitorului: „*acei cărora le este sete se mulțumesc văzând această cișmea cu două țevi din care curge apa, ca și din cei doi ochi ai unui iubit și vor pomeni că Grigore Bey a făcut fericit orașul Iași, aducându-i această apă dulce ca mierea*”²². Viața orașului avea și alte trebuințe pe care le aminteau siluetele *feredeelor*, cum erau numite băile cu aburi frecventate de familia domnitoare (chiar în incinta Curții domnești), de boieri care se întâlneau la feredeul de pe Ulița Ciobotărească, reparată în 1729, sau de înalți demnitari turci, în vizită la Iași, care-și aveau propriul feredeu în Beilic.

Pentru omul actual, *baia* este un spațiu identificat cu intimitatea prin excelență. Omul secolului al XXI-lea își poate imagina cu greu traiul cotidian în absența acestuia. Însă, lucrurile nu au stat așa dintotdeauna. Boierii secolelor XVI-XVIII și chiar al XIX-lea trăiau foarte bine și fără băi. Ba, chiar și domnii. De exemplu, până în vremea lui Vasile Lupu, palatul domnesc din Iași nu pare să fi avut o asemenea sală de baie sau, chiar dacă ar fi avut, ar fi fost o instalație destul de primitivă. Acest domnitor este cel care a aranjat la Curte două băi: una „*cu plăci de faianță și o altă baie foarte îngrijită pentru folosința ei și a lui (a Doamnei și a Domnului), cu marmură din belșug și cu bazine. Apa se aduce din lac cu harabalele*”. Se pare că în toată Europa nu exista o baie atât de somptuoasă ca aceasta. Mărturie stau spusele sultanului Murat Han care auzind despre strălucirea ei ar fi zis „*Nu cumva acest afurisit va pretinde, cu timpul, să devină crai?*” Alături de apartamentul Doamnei, baia din palat era încă o dovadă că o anumită grijă față de intime începuse să se manifeste la curtea Moldovei în veacul al XVII-lea. Aceasta era însă doar o excepție. Vasile Lupu s-a gândit să ofere și altora posibilitatea de a se îmbăia și de a beneficia simultan de un colț care să le aparțină în exclusivitate, fie și pentru puțin timp.

²¹ Lemny 1990: 34.

²² Lemny 1990: 35.

În consecință, el a construit un feredeu „după modelul băilor turcești, cu cupole, marmură di belșug și cu camere frumoase”. Cu timpul, serviciile de igienă se diversifică, pe lângă băieși fiind aduși *bărbieri* și *teleaci* (masori).

Domnii care i-au urmat lui Vasile Lupu au fost preocupați de funcționarea băii ale cărei venituri reveneau Mănăstirii Trei Ierarhi. Cu toate acestea feredeu se afla pe o pantă descendentă, semn sigur al gradului de civilizație a locuitorilor capitalei Moldovei la debutul perioadei moderne.

Nevoia de intimitate nici nu exista, în sensul să nimeni nu-și aparțină siesi, ci toți aparțineau celorlalți. Chiar în lipsa unui spațiu potrivit nevoii de intimitate viața cuplului se desfășura în toate dimensiunile ei. Penuria de spații intime a condus și la lipsa de pudoare a indivizilor, în acest mod explicându-se, într-o oarecare măsură și libertatea mai accentuată a moravurilor, lucru semnalat cu precădere de către călătorii veniți în Moldova din țările catolice. Adulterul, bastarzii, răpirea fetelor, repudierea femeilor, divorțurile, recăsătoririle erau destul de răspândite.

Cât privește *Țara Românească*, mai precis București, aici primele băi sunt pomenite în documente la sfârșitul secolului al XVI-lea, aceste instalații fiind construite după moda turcească. Primele descrieri ale băilor în Țările Române datează din secolul al XVII-lea când Paul de Alep arăta că „*cele din capitalele Țării Românești și Moldovei lucrate în marmură erau foarte elegante*”²³.

Prima mențiune despre o baie din București este din 1585 când, „*baia nouă, cea mare*” este întărită cu toată Crama Mănăstirii Plumbuita. După natura lor, de-a lungul veacurilor, au exista mai multe tipuri de băi în București și anume *băile din curțile domnești* și *cele din curțile boierești*, ca băi publice în categoria cărora se încadrează băile aparținând mănăstirilor, hanurilor, spitalelor, ca și cele particulare. De exemplu, *baia din Palatul lui Constantin Brâncoveanu* era împodobită cu marmură adusă de la Constantinopol și îngrijită de meșteri armeni, veniți tot de acolo²⁴. Pe lângă aceasta exista și o altă baie în curte care deservea personalul ajutător.

Baia Domnească a funcționat la Curtea Voievodală încă din secolul al XVI-lea, apa fiind adusă prin conducte din tuburi de ceramică și venea din partea de nord-est a Curții.

Un alt exemplu, îl constituie *băile din casele Cantacuzinilor* ridicate de Postelnicul Constantin Cantacuzino, devenite palat al Dudeștilor în secolul al XVII-lea.

În ceea ce privește băile publice, cunoaștem faptul că ele au ajuns în Țările Române pe filiera turcească. Ele au fost introduse sub efectul modei, fiind adoptată mai ales de către pătura boierească. La început se pare că vizitatorii acestor stabilimente proveneau din pătura negustorimii – turci,

²³ Stoicescu 1961: 148.

²⁴ Vătămanu 1960: 362.

greci și armeni, la care se adăugau și câțiva boieri, în majoritate călători, în timp ce băștinașii rămâneau străini de acest obicei. După prima menționare a unei băi, urmează anii domniei lui Alexandru al II-lea Mircea (1568-1577) în care orașul avea o a doua baie, numită „*cea nouă*”, fiind dăruită împreună „*cu toată crama ei*” Mănăstirii de la Podul Colentina²⁵.

În veacul al XVI-lea băile nu puteau fi amplasate decât pe gârla bucureșteană. Baia „*cea nouă*” este întărită Mănăstirii de la Podul Colentina – Plumbuita, de către fiul donatorilor, Mihnea Turcitul, în anul 1585²⁶. Pe același loc a existat baia, ulterior cunoscută sub numele „*baia Mitropoliei*” până în secolul al XVIII-lea. Cealaltă baie, considerată cea veche se găsea mai jos, pe cursul Dâmboviței. Ambele băi erau situate pe malul drept al apei, fiind instalații igienice.

Baia funcționa în felul următor: vizitatorul intra mai întâi într-un vestiar în care își dădea jos hainele, vestiarul putând fi o cameră mai mică sau mai multe odăițe care purtau numele arab de *divan* sau pe cel turcesc de *sofa*. Dezbrăcat, vizitatorul intra direct sau printr-un coridor în baie. Aceasta era o încăpere încălzită, căldura îi venea din pereți și din podea, unde se găseau conducte de aer cald formate din olane de pământ ars, aerul cald fiind produs de un cazan situat dedesubt. Vizitatorul se așeza pe o lespede de mărimea unui pat, bine încălzită pe dedesubt, unde stătea după ce transpira abundant, apoi venea băieșul și începea masajul întrerupt și reluat după stropiri dese cu apa caldă și săpuniri. După aceea, trecea în bazinul din mijlocul încăperii, se spăla cu apă caldă, se învelea în cearșafuri încălzite și trecea în sala de odihnă unde petrecea una până la trei ore, în tot acest timp consumând diverse preparate, cafeaua fiind nelipsită²⁷. Alături de camera de sudație se aflau camerele de odihnă, masaj și gustare, însă în unele cazuri se întâlneau în plus și camere mai ferite, cu femei care ofereau vizitatorilor anumite plăceri nepermise de biserică sau de pravilele timpului²⁸.

Funcționarea băilor cerea cunoștințe asemănătoare cu cele ale morarilor, din pricina faptului că alimentarea cu apă se făcea tot prin roată. Apa culeasă de roată era ghidată printr-un canal de scânduri către baie. Documentele au păstrat numele unor *băiași* bucureșteni, de pildă, *Bratul, băiașul din oraș*, adică din București, care cumpără o casă la 14 aprilie 1580. În secolul următor îl aflăm pe *Stoian băiașul* care apare martor la o vânzare, pe *Dumitru băiașul* și pe *Isfan băiașul*²⁹. Băile erau prețuite în Orientul greco-turc, însă în Țările Române între 1550-1580 nu putea fi vorba de o preocupare pentru igienă, în sensul îngrijirii corpului pentru

²⁵ Vătămanu 1960: 360.

²⁶ D.I.R.T., *Țara Românească*, Veacul al XVI-lea, vol. V: 213.

²⁷ Vătămanu 1960: 360.

²⁸ Potra 1990: 268.

²⁹ Vătămanu 1960: 360.

prevenirea bolilor, înființarea băilor fiind doar o afacere comercială, însă cu un efect sanitar de necontestat.

Nici măcar în secolul al XIX-lea situația nu se schimbă prea mult, în iulie 1812 breslele din București, fiind obligate să plătească anumite taxe direct proporțional cu importanța și veniturile lor, pentru a acoperi datoria țării. Printre acestea au fost obligate și băile, care erau considerate bresle, să dea cinci sute de taleri, o sumă relativ modestă în comparație cu celelalte bresle, ceea ce confirma că această îndeletnicire nu era atât de dezvoltată și nici nu aducea un venit atât de mare ca altele³⁰.

Tot în deceniul al doilea al acestui secol populația Bucureștilor crește cu mult față de secolele precedente, iar numărul hanurilor, prăvăliilor și al băilor începe să crească. Această necesitate este confirmată în cererea francezului Lagarde, care la un an de la venirea sa în București, mai precis 1813, era bun prieten cu boierul Constantin Dudescu. Ulterior, la 8 aprilie 1825, același Lagarde îl roagă pe domnitorul Grigore Dimitrie Ghica să încuviințeze deschiderea unei băi „*pentru cătarea bolnavilor*”.

Locuitorii bolnavi veneau la aceste băi și găseau medicamentele prescrise de doctori la același preț ca și în oraș, iar în acest context social mulți boieri susțineau necesitatea acestor stabilimente. Tot în București, în anii ce au urmat, pentru a obține un venit suplimentar pentru spațiile sanitare ce le avea în grijă, eforia spitalelor civile și-a propus să construiască un stabiliment de băi superior, din punct de vedere igienic celorlalte existente. Și astfel, în 1882, obține un teren gratuit în zona actualului Bulevard Elisabeta, construcțiile demarând în același an și se definitivează patru ani mai târziu, în 1886. Era un așezământ de lux cu băi calde, hidroterapie, masaj, dușuri reci, piscină, care din pricina prețurilor mari permitea doar accesul burgheziei și moșierilor. Nici pătura mai puțin avută nu este neglijată și astfel, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, primăria orașului deschide și o baie populară pentru oamenii săraci, pe cheiul drept al Dâmboviței, baie ce cuprindea un bazin, dușuri și băi de puțină.

Am considerat oportun să tratez și situația lucrărilor de specialitate care au abordat într-o mai mică sau mai mare măsură problema igienei în spațiul românesc, deoarece multe dintre acestea au constituit precursorii regulilor de igienă personală și colectivă, fără de care, progresul Igienei și Medicinii nu ar fi avut loc sau s-ar fi răsfrânt în mod negativ asupra stării de sănătate a populației și, implicit a speranței de viață.

Așadar, în secolele XVII și XVIII existau în Principatele Române biblioteci bogate în scrieri de teologie, filosofie, filologie, fizică, istorie, matematică, de pildă, Constantin Brâncoveanu deținea în București o importantă bibliotecă pe care turcii au dus la Nicopole și la Vidin. Un alt exemplu este cel domnitorului Constantin Mavrocordat, domn al Munteniei și al Moldovei, care avea o bibliotecă însemnată pe care mutat-o și a

³⁰ Potra 1990: 267.

vândut-o la Constantinopol. De asemenea, în biblioteca lui C. Erbiceanu se aflau manuscrise grecești din secolul al XVIII-lea, care tratau subiecte despre fizică, botanică, chimie, zoologie, medicină, în acest mod cultura greacă amânând-o pe cea română.

În Transilvania găsim un medic învățat, pe nume Molnar, ce a avut câteva scrieri despre Medicină și Igienă, iar în 1780 G. Vernav manuscree cartea a doua a lui Oxisternu, carte ce cuprinde sfaturi de igienă empirică, în capitolele pentru *Slăbiciune* și *Moartea cea grabnică*. La începutul secolului al XIX-lea în Principatele Române ca și în Ardeal încă nu exista știința Igienii; întreaga literatură română din primele două decenii ale acestui secol se compune numai din puține scrieri religioase, didactice, istorice, geografice și câteva poezii.

După ce în secolul al XVIII-lea apăruse în Italia, în Suedia, în Anglia și în Germania scrieri importante ca *Igiena meseriilor* a lui Ramazzini, *Studiile demografice* publicate de Toaldo, Nehr, Süßmilch, cartea monumentală a lui I.P. Frank despre *Poliția sanitară* (1791), primele lucrări de *Igienă școlară și de gimnastică* a lui Guts Muths, Iahn, Ling, Young, Amoros, Cliaș, în cei din urmă ani ai acestui secol și în primii ani ai secolului al XIX-lea marea Revoluție Franceză și războaiele din întreaga Europă au reprezentat pricina stagnării studiilor științifice. Dintre medicii care au trăit în România pe la începutul secolului al XIX-lea câțiva au scris cărți în limba franceză, greacă și latină, cum ar fi C.I. Darvar, Castoria-Macedo – *Designis coctionis in morbis dissertatio*, Hallae Magde Burgiae, 1785. Un alt exemplu este cel al lui S.C. Philites – *Dissertatio inauguralis medica, febrium verminosarum pathologia exhibens*, Goettingae, 1785; Karakasse (senior) - *Poemata medica*, Viennae, 1795; I. Seraphim – *Dissertation sur les fièvres bilieuses*, Paris, 1815. În anul 1803 apare la București prima scriere antialcoolică română: *Vorbire în versuri de glume între Leonat bețivul din Longobarda și între Dorofata*, de V. Aaron.

Prin grija administrației centrelor militare se imprimă în limba română pe foi volante sfaturi referitoare la prevenirea unor boli, cum ar fi: *Învățătura pe scurt a vindeca boalele sfrântului*, Sibiu, 1803; doctorul M. Neistetter publică tot în Sibiu, însă în anul 1804 – *Cuvinte despre altoirea versatului de vacă (vaccina)*. În anul 1816 la București sosește Gheorghe Lazăr și în anii 30 ai secolului al XIX-lea începe în Principatele Române o mișcare literară în acest timp apărând și primele scrieri în limba română care au ca obiect igiena. Astfel, în 1824 doctorul Șt.V. Episcopescu publică în București *Mijloce și lecuri de ocrotire a ciumei*, în anul 1827, doctorul M. Kiriacopol imprimă la Iași *Două – spre – dece învețături pentru femeile cele îngreunate pentru casul nascerii și pentru lehzuzie*, iar în 1829 se tipărește la Iași o publicație oficială importantă ce conține instrucțiuni pentru stârpirea bolilor lipicioase între locuitori.

Doctorul C. Vernav ocupă un loc important în literatura igienei. În 1836 el scrie la Budapesta teza sa instructivă pentru doctoratul în medicină

Rudimentum physiographiae Moldaviae, în anul 1838 publică în „Albina Moldovei” *Analisa apelor minerale de la Văiluța lângă Iași*, iar în 1844 fondează foaia periodică „Povețitorul sănătății și al economiei”. În anul 1838 I.T. Albineț imprimă la Iași „*Macroviotica*” sau Regulile pentru păstrarea sănătății și prelungirea vieții, iar în anul 1839 doctorul Dimitrie Culcer din Gorj scrie la Budapesta dizertația *De peste orientali*. Tot în anul 1839 se imprimă în București *Manualul de meșteșugul moșirii* de doctorul Sporel, profesor la Școala de moașe din București deschisă în același an. Acest manual a servit drept carte didactică până în anul 1859 când a fost înlocuit cu prima ediție a *Artei Moșitului* scrisă de doctorul Șt. Capșa.

În anul 1844 doctorul Vartiade publică în București *Mica chirurgie*, doctorul C. Vernav scrie la Iași broșura despre *Cholera Asiatică*; doctorul I. Cihac și farmacistul F. Humpel publică în „Albina Română” din Iași un studiu despre izvoarele de la Bălțătești, iar în anul 1846 doctorul Șt.V. Episcopescu imprimă la București *Practica doctorului de casă*” ce conține elemente de igienă expuse cu multă meticulozitate. În anul 1857 doctorul I. Barasch întreprinde în București, în revista „Natura”, încercări de a populariza igiena, iar aceste încercări sunt continuate în 1859 de I. Felix prin articole populare de igienă publicate în „Românul”.

În anul 1862 se decretează în Muntenia prima Farmacopee Română redactată de C.C. Hepiteș și, tot în 1862 începe să apară *Monitorul Medical al României*, prima revistă medicală periodică oficială, care a publicat multe articole despre igienă. În anul 1863 A. Fetu tipărește la Iași *Proiectul de organizare a poliției sanitare*, lucrare importantă în care autorul descrie în mod metodic principiile și amănuntele administrației sanitare.

Începând cu anul 1865 medicii români încep să colaboreze cu reviste străine de medicină și de igienă, debutul făcându-l A. Marcovici și I. Felix, care în 1865 sunt trimiși în Rusia pentru a studia febra recurentă (tifosul recurent) apărută în Imperiu. Totodată I. Felix a fost și colaborator al mai multor reviste speciale de igienă și poliție sanitară franceze și germane.

Acestea fiind spuse, se cade, ca la final să las locul concluziilor. Perioada de debut a secolului al XXI-lea ar trebui să ne dea ocazia unei priviri retrospective asupra secolelor trecute și astfel să putem fi capabili de rezumarea lucrurilor și lucrărilor împlinite în spațiul românesc și de cuantificare a stării de igienă a poporului român. Mi-am propus să alcătuiesc, pe cât posibil un mic bilanț al progresului Igienei, să descriu starea acesteia în secolele XVI – XIX, arătând totodată ce au făcut în tot acest timp, reprezentanții acestei științe și domnitorii care au fost la cârma țării. Am dorit să analizez, în mod obiectiv, fără să fiu influențat de acele scrieri care admiră într-un mod exagerat, progresul nostru moral și material și nici de cele pesimiste care găsesc vicioase toate publicațiile ale acestui popor.

Am dorit să arăt că și în spațiul românesc, ca în celelalte țări civilizate (nuanța nu este defetistă, ci realistă), igiena s-a dezvoltat treptat și

a ocupat deja la începutul secolului al XIX-lea un loc bine definit în administrația publică. În plus, starea actuală a igienei nu este independentă de trecut și progresele ei nu se datorează în exclusivitate generațiilor actuale.

BIBLIOGRAFIE

- Călători străini despre Țările Române (1972-1973)*. vol. VIII-X, Maria Holban, M.M. Alexandrescu, Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu (ed.). București.
- D.I.R.T., *Țara Românească*, Veacul al XVI-lea, vol. V.
- Felix, I. Dr. (1901). *Istoria igienei în România în secolul al XIX-lea și starea ei la începutul secolului al XX-lea*, vol. I. București.
- Furnică, D. Z. (1931). *Documente privitoare la comerțul românesc (1473-1868)*. București.
- Georgescu Fl., Cebuc A., & Dache P. (1966). *Probleme edilitare bucureștene*. București: Muzeul de Istorie a orașului București.
- Ionnescu-Gion, G.I. 812003). *Istoria Bucureștilor*. Iași.
- Iorga, N. (1925). *Istoria comerțului românesc*, vol. I. București.
- Lemny, Șt. (1990). *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*. București: Editura Meridiane.
- Potra, G. (1990). *Din Bucureștii de ieri*, vol. I. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Rosetti, D.V. (1959). *Curtea Veche. În Bucureștii de odinioară*. București.
- Stoicescu, N. (1961). *Repertoriul bibliografic al monumentelor istorice din București*. București.
- Urechia, V. A. (1902a). *Istoria Românilor*, vol. I. București.
- Urechia, V. A. (1902b). *Istoria Românilor*, vol. I. București.
- Vătămanu, N. (1960). *Băile din București în veacurile al XVI-lea și al XVIII-lea. Igiena*, IV.
- Vătămanu, N. (1964). *Asistența sanitară în București în veacurile al XVI-lea și al XVII-lea. Materiale de istorie și muzeografie*. I. București.